

Skyggen

Bragt i Weekendavisen 12. november 2004

Frygten er over os? eller er den? Efter 11. september køber folk i USA håndvåben for at imødegå terrortruslen. Herhjemme går vi på kursus i risiko. »Er bioterrorisme en trussel mod folkesundheden?« Et par hænder i vejret. »Og hvad med pesticider?« Halvdelen rækker armen op. »Arh, nu kender jeg jer. I er europæere!« En amerikaner kom til byen.

Af Ina Kjøgx Pedersen

DET fortælles om Charles Darwin, at han engang begav sig til London Zoo for at udføre et eksperiment med sin egen hjerne. Han tog opstilling med ansigtet mod glasruden ind til reptilerne og bankede på. I ét hug jog en giftslange mod ham ? i samme nu sprang hans krop tilbage. En hel uge fortsatte manden bag teorien om arternes udvikling dette forsøg, men resultatet forblev det samme. Med sin fornuft vidste han, at der var beskyttende glas mellem ham og det dødbringende bid, men instinktet vandt. Hver gang.

David Ropeik er omrejsende i den slags historier. Han er specialist i risiko-kommunikation, en af lederne ved Harvard Center for Risk Analysis i Boston, USA, og kendt som en stor kanon på sit område. Ropeik er kaldt til Danmark for at undervise bl.a. forsikringsfolk, virksomhedsledere, en sikkerhedschef for en hotelkæde, en amtslig risikokoordinator og et par PR-folk i dette nye fænomen, der som så mange andre i disse år synes at komme ud af ingenting og brede sig som en løbeild på gangene i offentlige og private virksomheder.

Sygehusene har fået risk managers efter den nye patientforsikringslov. Enhver børsnoteret virksomhed med selvrespekt har en risk officer. Flere styrelser og ministerier uddanner kommunikationsmedarbejdere i risikohåndtering, og Miljøstyrelsen har arbejdet med risikokommunikation siden slutningen af firserne. Hvad er det?

Vi kører i et højt gear af teknologi, industri og øjeblikkelig aflevering ud i tv-stuen af informationer om et samtidigt nyt SARS-tilfælde på den anden side af jordkloden? Alt sammen tilsat uvished.

Pesticider. Noget i maden. Kræft. Terrorisme. Ingen vil sætte det endegyldige punktum og sige: Sådan er det. Dette er farligt. Dette er ufarligt. Der kommer altid en ny røst, en ny viden, fremtiden truer. Godt hjulpet af pressen. Ropeik er selv gammel prisbelønnet miljøjournalist, der har sat en del skrækhistorier i omløb for at komme på forsiden. Har I en mening om Bush? Alle rækker hånden op. Men har I mødt ham? Sikkerhedschefen fra hotelkæden har. De omdefinerede en del af hotellet til amerikansk territorium. Nå. Men det, I ved om Bush, har I fra medierne.

Journalister er ikke onde. De vil bare anerkendes for deres arbejde og har chefer, der vil sælge aviser ? selv Wall Street Journal skrev en jammerhistorie om kogalskab, da faren var manet i jorden. De skal lære noget om risikokommunikation, så de kan lave god journalistik, og folk kan få bedre liv! Intet mindre.

Det handler om, mener Ropeik, at »hjælpe folk med at forstå fakta på måder, som er relevante for deres eget liv, følelser og værdier, så de kan sætte risikoen i perspektiv og træffe mere informerede valg.«

Har I slanger i Danmark?

En rask afstemning: Hvad mener I om bioterrorisme? Er det en trussel mod folkesundheden? Et par hænder i vejret. Og hvad med pesticider? Halvdelen rækker armen op. Arh, nu kender jeg jer. I er europæere! Ved I nok om det her? Næh. Nej, for sådan er det. Vi kan aldrig vide nok. Men I har besluttet jer for en holdning. Og hvad med bilkørsel, mens man taler i mobil, er det en trussel? Nogle stykker markerer. Ha! Det sidste er det farligste. Det slår flest ihjel. Bilkørsel frygter vi mindre end at flyve. Når vi flyver, er det ikke os, der bestemmer, men i bilen sidder vi selv bag rattet. En mand i salen taler gerne i mobil imens, fordi han føler, han har kontrol. Ah, Mr. Control here, men hvad så, når du kører der med mobilen, og en anden kommer kørende, også med mobil, mens han skødesløst fletter ud og ind mellem de andre bilister? Du bliver rasende. Hvad bilder han sig ind at påføre dig denne risiko! Rygning, spisning og bilkørsel er noget af det farligste, vi kan gøre, men vi opfatter det ikke sådan, fordi vi synes, at vi selv bestemmer. Først skal vi forstå Darwins eksperiment. Ropeik viser et billede af en bugtet pind i græsset. Hvad tænker I? Mmmm. Har I slanger i Danmark? Njöh. Små slanger, siger én. Hvis I kom gående og så den her i græsset? Det er jo bare en pind. Hospitalet er lige i nærheden med alle mulige modgifte, siger en kvinde. Nå. Har I været i Afrika? Et par stykker har. I Gambia ville man nok stivne ved synet af pinden. Ja, siger Ropeik, da jeg underviste i Japan svarede en mand, at han ville gå om på den anden side af 'slangen', slå den ihjel og koge suppe på den. Det handler om hjernen. Vi er skabt til at frygte først og siden tænke. Derfor er det noget sludder, når folks følelser kaldes uvidenskabelige og ubrugelige i håndteringen af risici. Slangen ser vi med øjet, der er forbundet med hjernens modtagecenter, hypothalamus. Herfra sendes signalerne videre til cortex og amygdala. Nok fik vi for et par hundrede tusinde år siden med cortex evnen til at reflektere, ordne og beslutte, men amygdala, alarmcentralen, ældgammelt veltjent center for frygt og beskyttelse, reagerer først. Af sted med ordre til andre dele af hjernen: Få hjertet til at banke, spænd musklerne, fight or flight, kæmp eller flygt. Nu er jeg bange, tænker cortex ? som først i anden omgang husker: Nåh jo, jeg er i Danmark. Alt ånder fred. Du kan ikke omprogrammere Darwins hjerne, og du kan ikke omprogrammere folks hjerner med nok så god en pressemeddelelse, fastslår Ropeik. Bushregeringen var efter 11. september nervøs for ikke blot miltbrand, men også spredning af kopper som biologisk krigsførelse. Den tilbød et vaccinationsprogram. Risikoen for, at vaccinen kunne slå dig ihjel, var én ud af en million ? til gengæld for beskyttelse mod intet. Sygdommen er jo glemt. Folk skal se en gevinst. Måske kunne man have vist billeder eller opsøgt nogen, der i gamle dage blev ramt af kopper: Se, hvad der skete. Fra salen foreslås det, at præsidenten kunne være gået foran. Ja, siger Ropeik, men man skal passe på. Den japanske ministerpræsident sagde i forbindelse med kogalskabsaffæren, at han spiste kød, og at det skulle andre også gøre. Men folk vil ikke have ordrer. Han kunne sige: »Jeg spiser kød. Vi undersøger det, men mener ikke, det er farligt. Nu er det op til hver enkelt at beslutte sig.«

Jeg henter lige mit våben

Ropeik begynder med at undskylde, at han er amerikaner. I aviserne derovre er der historier om, hvordan man bærer sig ad med at flytte til Canada. Væk fra Bush, som ikke er populær på konferencen, og hvis han er, siges det ikke højt. Vi er her for at afmontere risici, imens udnævnes Bush til en ny. En mand, der, som en ung kvinde bemærker, siger »risiko« som hvert femte ord, en mand, hvis vicepræsident ifølge Ropeik har truet vælgerne med, at en stemme på Demokraterne var en stemme på terrorisme. Valgt på at ville beskytte folk mod den risiko, han hele tiden minder dem om. 11. september 2001 kaster sine skygger over USA, over verden, risikobarometeret er hele tiden på gul eller orange, men der har ikke været angreb på landet siden. Ti måneder efter World Trade Towers' fald udsendte regeringen terrorvarsel i forbindelse med uafhængighedsdagen 4. juli. Omgående kunne man notere en stigning på 100.000 i antallet af amerikanere, der ønskede at anskaffe våben til at beskytte hjemmet; så havde man da gjort sit. Men terroristen kommer jo næppe hjem og ringer på. Hvem er du? Terrorist? Undskyld, bliv lige stående, mens jeg henter mit våben. Tre ud af seks gange, hvor man har varslet

terrorangreb, er der sket noget, men ikke i USA. Den ene gang var bomberne på Bali. Det burde regeringen have meddelt folk: Vi er kedede af, at vi ikke fangede de onde, men vi havde ikke oplysninger nok. Vi havde dog ret i, at der var noget undervejs, det skete bare ikke her. De skræmmer unødigt? og der går 'ulven kommer' i det.

Antiterrorminister Tom Ridge er en anstændig mand. Han har bedt om råd:

Hvordan får man folk til at sætte terror-risikoen i perspektiv? Sig til dem, sagde Ropeik, at vi tager disse forholdsregler for at nedsætte risikoen, men den er i forvejen meget lav. »Jeg har aldrig hørt ham sige det. Han vil gerne, men han må ikke. Om kort tid vil vi se ham forlade regeringen. Mere tid til familien, vil begrundelsen lyde.«

Hvordan risikokommunikeres man? Her er hvad man ikke skal gøre: To dage før skolestart får skoleforvaltningschefen i Needham, Massachusetts, et brev om nogle fund på Hillside-skolen. For to år siden er der taget prøver af luften. I 17 måneder har de ligget i en bunke. Nu har en eller anden fundet dem. Der er en anelse trichlorethylen, TCE, i luften i biblioteket og i tredje klasse, det er kommet op gennem kloakkerne efter et udslip fra en nærliggende fabrik, men på ingen måde farligt. TCE har imidlertid et par år tidligere givet anledning til dødsfald i en anden sag. Det er i store doser kræftfremkaldende. Den slags huskes.

Chefen beslutter sig for at skrive et brev. »Kære forældre. Vi har fundet TCE, men det er helt ufarligt.« Forældrene er ikke vilde med chefen. Han er god til sit administrative job, men ikke meget for dialog. De er skeptiske. Hvorfor det brev, og hvorfor nu? De ringer ham ned. Grov overreaktion, siger han. Skolen begynder. I oktober har børnene det godt, men lærerne melder om mandefald. En lille gruppe vrede forældre kræver handling. Chefen tilbyder at betale en ekspert, de finder frem til. Ekspertene siger, at de selv ville sende deres børn i skole der. Men den vrede gruppe kræver skolen lukket. I december holder chefen et stormøde med indkaldte eksperter. Der er halvanden times taler fra podiet og så er der spørgsmål. Den første kommentar kommer fra en kvinde, der skinger: Det er ikke jer, der skal bestemme, om vores børn skal leve eller dø!

En undersøgelse af det nuværende TCE-indhold er i gang og slutter kort efter. Undersøgeren skynder sig over på skolen for at berette, at niveauet er lidt højere, men stadig helt ufarligt. Der kaldes til møde, hun når lige at begynde på en sætning, hvorefter en lærer besvimer med et skrig, og to andre flygter ud af lokalet. Skolen lukkes.

I blomsterdalen

På en anden skole finder man asbestfibre i en tilbygning. Børnene færdes der ikke, men alligevel skriver man til forældrene: »Kære forældre, vi beklager, at der er fundet asbest i tilbygningen. Undersøgelser viser, at det ikke synes farligt for børnene, der ikke har været udsat for det, men da det ligger os på sinde at passe godt på jeres børn, lukker vi skolen i to uger, mens vi undersøger det nærmere. Der er stormøde om to dage.« Resultat: Det eneste, forældrene brokker sig over på stormødet, er, hvordan de nu skal få ungerne passet, for de skal jo selv på arbejde efter ferien.

Inddrag folk. Del ansvaret. Hvad styrer frygten? Når det kan ramme mig. Før 11. september havde man ikke et udtryk som Homeland. Men nu er Homeland Security et satsningsområde: De kommer her! I mit område! Vi er mere bange for at dø i en katastrofe som 11. september, selv om risikoen for at dø af en hjertesygdom er højere. Samme 11. september, hvor ca. 3000 døde, døde 2200 af hjertesygdomme. Det sker hver dag. Vi bruger i USA fire mia. dollars på kræft, to på hjertesygdomme, skønt flere dør af det sidste. Kræft skaber større rædsel, for hvor kommer det fra? Og man bliver så syg og dør under smerter. Uvished fører til frygt. Når vi ikke har alle svar, eller har dem, men ikke forstår dem. En hel industri tjener penge på det.

På kontoret har Ropeik metaldæksler liggende, som lover at sikre mod stråling fra mobilen. Men de stråler er ikke farlige! Noget menneskeskabt er værre end noget naturligt. Folk er bange for stråler fra A-kraftværker, skønt de burde bekymre sig mere om solens stråler, men de kommer jo fra Gud. Kemikalier er slemt. Hjemme bruger vi dem i haven, men når andre gør det! En ny fare

kalder mere på alarm end en gammel. Og så er der børnene. Nu er mæslinger, røde hunde og fåresyge stort set udryddet, så folk har råd til at overveje, om de vil lade deres børn vaccinere, når nu der er enkelte rapporter om komplikationer. Det er vores børn! Dem må intet ondt ske, og vi suger al rædselstale til os i jagten på den evige blomsterdal, de helst skal blive i, til de desværre en dag bliver voksne. Men da sygdommene var der, overvejede man ikke risikoen. Den eksisterede ikke. Risikoen var sygdommen, vaccinen beskyttelsen.

Syg af uvished

Risikofaktorer er som vipper på en legeplads. For enhver risiko er der 5-6 faktorer i spil, som ikke alle er i samme vippeposition. Nu er det dén, der er på dagsordenen, nu dén. De kan få frygten til at gå op eller ned. Få de ansvarlige til at indse, at bekymring og uvished gør folk syge! Det er farligt for folkesundheden. Det koster penge. Og jo mere bevidste folk er om en risiko, jo mere nervøse bliver de. Er vi i konstant beredskab, skal der kun en svag fare til, før vi ryger helt op i alarm. Stress kan give diabetes to, skade immunsystemet, fremme depression, knogleskørhed osv.

Her står vi så, i færd med køligt at kalkulere, hvordan man bedst håndterer og kommunikerer risici, så alle slipper godt igennem det, og et af argumenterne er en ny rædsel. En ny trussel. En ny risiko, og slippes den først ud af lokalerne, flytter den straks ind hos folk. Nå! Jeg kan også blive syg af at være bange for at blive syg. Okay, siger Ropeik, men noget skal der til, for at de ansvarlige kan forstå det. Og folk bliver selvfølgelig ikke nødvendigvis stressede og syge af bekymring, det er kun hvis de sejler rundt i uvished og ikke har mulighed for at handle. Men det er i orden at gøre folk mere bange for nogle bestemte ting. Mere bange for at ryge, mere bange for at køre i bil. For at blive fede.

Selv er han ikke bange for ret meget, men det med vægten plager ham. Han er en nydelig mand med tre-fire kilo ekstra om midjen, men på ingen måde skæmmende. Da han lægger jakken, undskylder han skævt grinende sin overvægt. Han rykker rundt på et bord og sukker, at han så i det mindste taber sig lidt. Det lyder som en besværgelse. Hos en kvinde havde man kaldt det koketteri.

Herhjemme endte Teknologirådets høring om gentest i forbindelse med visse arvelige sygdomme netop med, at borgerpanelet overhalede politikere og genetikere indenom og forlangte testen som borgerrettighed. Uanset om vi er raske eller syge, vil vi vide, hvor vi står. Folk vil have styringen. De er ikke så forskrækkede, som de udråbes til. Ingen forskning giver belæg for at tro, at angsten skulle være stigende. Men der tales mere om den. I den vestlige verden har vi aldrig haft bedre rammer om vores liv, og straks skal vi ud og opfinde noget at være bange for, siger ph.d.-studerende i risikokommunikation ved Aalborg Universitetscenter Tine Skovmøller Poulsen i pausen.

Sådan er verden

Det her er underholdende, erklærer en mand i en hyggelig sofa, mens den amtslige risikokoordinator fortæller, at titlen dækker over at sikre folk mod ulykker på arbejdspladsen og at få dem til at låse deres dør, når de går, så tyverier undgås. Vi er i fredsommelige Danmark. Om et par uger skal Tine Skovmøller Poulsen undervise på et andet kursus i risikoledeelse. Er det godt? Er det ikke bare et nyt fix, en ny metode, en saltvandsindsprøjtning til tunge organisationer, der er løbet sur i den gamle management-terminologi?

»Det er det også. Meget pumpes op i disse år for at fremstå handlekraftigt og kompetent. Der er noget nyt og noget gammelt i begrebet. Har man med akutte risici at gøre, f.eks. noget i olivenolien eller solcremen, kalder håndteringen på elementer fra krisestyring. Men der ligger også noget i brugen af risiko, som har med folks følelser at gøre. Det nytter ikke blot at afvise dem som irrationelle. Ikke fordi folk nødvendigvis er bange eller mere bekymrede, de er ofte bare forvirrede. Olivenoliesagen begyndte med rapporter om kræftfremkaldende stoffer i billig spansk olivenolie. Siden trak Fødevaredirektoratet al olivenolie ned fra hylderne, efterhånden som nye

rapporter kom til - til sagen var undersøgt nøje. Det lykkedes TV2 at præsentere to borgere som panikslagne, selv om de blot udtrykte forvirring over, hvad det med olien handlede om. Et helt år efter den sag var salget af olivenolie skrantende. Men den blev håndteret godt nok fra myndighedernes side. Vi skal få gang i en offentlig snak om, at der ikke er meget andet at gøre i sådan et tilfælde end at trække olierne ned fra hyldeerne. For mig vil det bedste være, hvis man kan få en livlig debat om hele området, så afstanden mellem borgere og myndigheder bliver mindre. Verden er ikke blevet meget værre, men det er blevet mere interessant at iscenesætte noget som en risiko, fordi det giver opmærksomhed. Mit næste projekt bliver at undersøge, hvorfor nogen holder fast i, at stråling fra mobilmaster er farlig, selv om langt de fleste undersøgelser viser det modsatte.«

Der er en enorm nybyggerånd over området, siger Finn Kjær Jensen, leder af det vidensnetværk under EIRM, European Institute for Risk Management, der har arrangeret konferencen. Han møder en eksplosiv interesse: »Der er i stigende grad internationale regulativer fra EU og bl.a. USA efter 11. september, som virksomheder skal imødekomme. Det er den ene side. Men der er også en søgen efter sikkerhed. Man kan tale om nærmest rituelle forløb, et globalt åndedræt. Ønsket om sikkerhed trækker en lukning frem. Tryghed, identitet, rare sommerhuse, bløde hjørnesofaer. Der er vi nu. Jeg har været ansat i flere organisationer, hvor det hver gang handlede om det samme: At få en vision, nogle værdier og en virksomhedsplan med et logo på. Deri er der ingen forskel på Fona, Microsoft og børnehaven Mariehønen. Og efter det kommer kravet om frihed væltende, når du næsten ikke kan trække vejret af al den 'identiteten' og sikkerhed.

Men der synes også at være en del hjemløs bekymring, som risikobegrebet kan gøre noget ved. Det opsuger angst, men hvis det får for meget lov til det, ender det som en døgnflue. Der er masser af risiko-konferencer i de her år, man kan blive rig på at være ekspert i det, men der skal kølighed til at bære det, der brænder. Man må tage usikkerheden på sig, som Kierkegaard sagde. Både ledere, politikere, folk. Sådan er verden. Det må vi hver især tage på os. Det siges at være det, New Yorks borgmester Rudy Giuliani gjorde dagen efter 11. september og fik ros for. Præsenter tingene, som de er, hvor I står. Folk kan tåle det.«